

קושטא דמילתא

ירחון ישיבתי לתורת רבני ספרד

שנת "לא מְצָאָה מְנוּחַ כָּל רִדְפֵיהָ הַשִּׁיגוּהָ בֵּין הַמְצָרִים" לפ"ק

להערות ולהצטרפות: kushtademilta@gmail.com

תוכן עניינים

- ❖ רשות לקדיש מרבי יצחק ו' גיא
- ❖ תשובה בעניין גילוח ותספורת לבני ספרד / רה"י כמהר"ר ברוך גיגי
- ❖ דבר העורכים
- ❖ ליקוט מדברי רבותינו בעניין חורבן בית המקדש ויום ת"ב
- ❖ מי שחטא ואמר פרשת הקרבנות אם יצטרך להביא קרבן לכשיבנה ביהמ"ק בב"א / דוד אלטלף
- ❖ פזמון למנחה של ת"ב
- ❖ מעמד י' באב / גלעד פריימן
- ❖ בעניין מנהג הנחת תפילין בשחרית של ת"ב / אור ענף
- ❖ קינה לליל ת"ב / רבי רחמים בוכריץ
- ❖ אכילת בשר בתשעת הימים אצל יהודי מרוקו / אליהו הכהן סקלי
- ❖ סימן נאה לחישוב ימי החורבן / רבי כמוס עגיב

רשות לקדיש בשבת איכה לרבי יצחק ו' גיא

היכל ה' היכל ה' היכל ה': העל שאונו רבו זדוני:

יום מדברי עלה פרובי אָזַעַק אָהָה עַל זְמַן מְדַאֲבִי יִמַס לְבָבִי
מְעוֹז כְּאָבִי יַעֲנֶה בְּפָנַי עַל רֹב עֲוֹנַי כְּחֹשֶׁי וּבָא קוֹל פְּחָדִים בְּאָזְנִי:

היכל ה' היכל ה' היכל ה': העל שאונו רבו זדוני:

צוּרֵי בְּחֻטְאֵי הַשְּׁחִית הַדְרִי מְרוֹם לְאֶרֶץ הַשְּׁלִיף פְּאָרִי מִי רֹאשׁ וְלַעֲנִי נַחַל עֲדָנִי נְהַפֵּךְ לְחֹשֶׁךְ שְׁמֵשִׁי לְעֵינַי:
מִחִיל תִּסְמַר שְׁעֶרֶת בְּשָׂרִי

היכל ה' היכל ה' היכל ה': העל שאונו רבו זדוני:

הִשָּׁב בְּגוֹרֶל צַר מִחֻשְׁבוֹת עָלִי וְהִפִּיל כִּמְהָ רַבְבוֹת מֵתוֹ בְּפֶחַד אֲבַחַת חֲרָבוֹת
הִכִּין לְטָבַח לוֹזֵי וְכֹהֲנֵי עִם אֵל הוֹרֵם מֵאֲזַ כְּסִינֵי:

היכל ה' היכל ה' היכל ה': העל שאונו רבו זדוני:

מִתֵּי תַנְחֵם בְּנִים אֲבָלִים תְּשִׁיב לְצִיּוֹן שְׂאֵרֵי אֲצִילִים
מִשֶּׁם תִּבְעַר אֶת הַפְּסִילִים אוֹמֵר בְּהִכְרִית אוֹיְבֶיךָ מֵהַ גְּדָלוֹ מְעֻשֵׂיךָ ה':

היכל ה' היכל ה' היכל ה': העל שאונו רבו זדוני:

לשיטתו נראה שהמעמד נובע מהיותו הלילה שאחרי הצום, ולא מאיזה דין מיוחד ביום עשירי.

מנגד, מהר"י אזולאי בברכ"י (תקנ"ח ב') הביא מדברי מהר"ו שבנדחה אין להימנע מאכילת בשר בו, ומשמע שהוא מצד היותו ליל עשירי:

הגה. יום שני אבל בלילה אסור וכו'. מהר"ש ויטאל כתב בספר הכוונות (דף פט ע"ג) דהרב אביו מהר"ו זצ"ל היה אוכל בליל שני אם ט' באב דחוי. וכן ראיתי להרב פר"ח בליקוטים שכתב דאין טעם לאסור בלילה שאחר התענית.

בנו של הרב חיד"א בקונטרס תפארת משה דף ק"י, הסביר את שיטת מהר"ו בכך שמוצאי תשעה באב הוא זמן נחמה כמבואר בשער הכוונות, ולכן יש עניין של

שמחה בו. לפי זה נראה שגם למוצאי הצום יש מעמד, אך הוא חלש יותר מהמעמד של ליל עשירי, ולכן צריך את הדין של זמן נחמה כדי להתיר בשר בו.

וראיתי להרב יצחק פאלאג'י בספר יפה ללב (סימן תקנח אות ד) שכתב שבנדחה מותר לאכול בשר, ואף לברך שהחיינו, ומתוך דבריו ניכר שיש דין אבלות במוצאי הצום, אך הוא לא חזק מספיק כדי לאסור אכילת בשר, והדין של זמן פורענות לא קיים כלל, והוא תוצאה של התאריך.

לסיכום, נראה שישנם שני טעמים למעמדו של ליל עשירי – או מצד היותו מוצאי הצום, או הלילה שבו נשרף המקדש, ומעמד עשירי נתון במחלוקת הפוסקים, האם הוא מעין ת"ב, כמו המשך של תשעת הימים, או כאחד מימות שלושת השבועות.

חקירה בעניין מנהג הנחת תפילין בשחרית של ת"ב

אור ענף

רבי יצחק הכהן שולאל, שמנהג ירושלים להניח תפילין בשחרית בבית הכנסת כמנהגם בכל יום, ושהגאון רבינו יצחק אבוהב היה מסירם מיד לאחר תפלת שמונה עשרה קודם הקינות. ע"כ.

(יחווה דעת, ח"ב, סי' סז)

והרב יחווה דעת נתן טעם למנהג ירושלים שלא יהיו קוראים קריאת שמע בלא תפילין, שהרי מבואר בברכות:

אמר עולא: כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין – כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים.

(ברכות יד:).

אם כן מצאנו שכנגד מרן הניחו תפילין בבית הכנסת בשחרית של ט"ב ותחילה יש ליישב זאת.

ונראה דמחלוקת זו היא בין הגדולים דיש מחייבים ויש אוסרים ויש מתירים, ותליא בחקירה האם ט"ב הוא כיום ראשון של אבלות שאבל פטור מתפילין או כשאר ימי האבילות שחייב בהם.

כתב רבינו מאיר ז"ל (הל' שמחות ס"ס נ"א) דבט"ב אין להניח תפילין כמו ביום ראשון דאבל, דאין יום מר יותר ממנו, יום שנקבע בכיה לדורות. אך קשה לר"מ שהרי רב אשי בפרק החולץ (מ"ג:) אמר דשאני אבלות חדשה מאבלות ישנה ושאני אבלות דרבים מאבלות דיחיד. ופרש"י שם ט"ב אבלות ישנה ודרבים הוא הילכך קילא ע"כ. הרי דט"ב קייל מאבלות חדשה. ומטעם זה מתירים המתירים להניח תפילין כמ"ש הכלבו ז"ל בשם ה"ר יצחק ז"ל (סי' ס"ב) מותר להניח תפילין בט"ב דקרו ליה בפ' החולץ אבלות ישנה עכ"ל.

ותמה על כך הרב שלחן גבוה (סי' תקנ"ה ס"ק א) א"כ איך השווה ר"מ ז"ל ט"ב ליום ראשון דאבלות חדשה דחמיר. ותירץ ע"פ מה שמצא במרדכי (הל' ט"ב בסו' תעניות רמז תרל"ז): בט"ב מותר להניח תפילין משום דדמי לאבלות ישנה. אמנם רבנו מאיר לא היה מניח תפילין ולא היה

כתב מרן בשולחנו הטהור: "נוהגים שלא להניח תפילין בתשעה באב שחרית, ולא טלית, אלא לובשים טלית קטן תחת בגדיו בלא ברכה; ובמנחה מניחים ציצית ותפילין, ומברכים עליהם." (שו"ע, או"ח, סי' תקנ"ה, ס"ק א). אך כבר פשט המנהג בירושלים להניח תפילין בשחרית כפי שהעיד הרב פלא יועץ בספרו חסד לאלפים:

פע"הק ירושלים תוב"ב נתפשט מנהג אצל הבאים בסוד ה' ע"פ דברי רבינו האר"י להניח שתיהן (דהיינו גם תפילין דרש"י וגם תפילין דר"ת) כדברי מהרש"ש ז"ל, וגם בט"ב בתפילת שחרית מניחים שתיהן בקהל חסידי' במדרש בית אל.

(חסד לאלפים סי' ל"ח, ס"ק ג).

כך העיד גם הרב כף החיים סופר:

מנהג בית אל יכב"ץ שבעיר קדשינו ירושת"ו ההולכים ע"פ דברי האר"י והרש"ש ז"ל ביום ט"ב לובשים טו"ת רש"י ור"ת ומברכים עליהם ומתפללים בהם בבהכ"נ ככל יום בלתי שינוי כלל ויש ג"כ איזה בתי כנסיות שעושים כמותן.

(כף החיים סי' תקנ"ה, ס"ק ד).

ובשו"ת קרית חנה דוד כתב:

וכן שמעתי בק"ק חסידים ב"א העי"א אינם משנים בתפלת ט"ב משאר הימים כלל ומתפללים בטלית ותפילין כשאר הימים באין הבדל והפרש כלל [א"ה וכן נוהגין פעה"ק ירושת"ו בכל הבתי כנסיות ובמ"ד החדשים שבכל השכונות כמנהג ק"ק ב"א חוץ מארבע בכנ"ס העתיקות שבתוך העיר העתיקה נוהגים כס' מרן בסי' תקנ"ה]

(שו"ת קרית חנה דוד, ח"ב, קונטרס בשוב דוד סי' ז')

ובשו"ת יחווה דעת כתב הרב עובדיה יוסף:

ובאמת שמנהג זה בירושלים הוא מנהג עתיק יומין, שכן מבואר בספר חיים וחסד מוספייא (בקונטרס חידושי דינים מרבני ירושלים, שנת רס"ט), בימי הנגיד

מתעטף בטלית גדול בבוקר, משום דאיתא באיכה רבתי השליך משמים ארץ תפארת ישראל זה טלית ותפילין ע"כ. ולפי זה תירץ הרב שלחן גבוה דלאו מדין אבלות דיום ראשון נגעו בה אלא מהך אסמכתא.

והרמב"ם ז"ל בפ"ה דתעניות כתב: "ומקצת חכמים נוהגים שלא להניח תפילין ש"ר". והרב שלחן גבוה שם נתן טעם להרמב"ם שדוקא תפילין של ראש הוא תפארת ישראל כדכתיב כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, והוא הנראה לעין. אבל של יד שאינו נראה לעין כל חי, אינו בכלל תפארת ישראל וע"כ מקצת חכמים נוהגים שלא להניח תפילין ש"ר אך מניחים תפילין של יד.

ועיין שם עוד בשלחן גבוה שאר שיטות הראשונים ומסקנתו היא דלהרמב"ן והרא"ש והר"ן ז"ל חייב להניח ט"ת כשאר ימים, ולדעת הרמב"ם והרשב"א והמרדכי והכלבו והרב המגיד רשאי להניחם, ולהר"מ בלבד הוא דאסור. אולם לגרסת המרדכי אפילו להר"מ אין כאן איסור אלא אסמכתא בעלמא.

וקשה על הרב שלחן גבוה שהסיק דלהר"מ הוא אסור, דהרי במרדכי שם מפורש שהיה הר"מ מניח תפילין ומתעטף בטלית בערב, ואיך היה מניח אם יום ט"ב כיום ראשון דאבלות ואסור?

ונראה לתרץ דלהר"מ לא סבירא ליה דתפילין ביום ט"ב אסור מדינא ממש, אלא דלא יניח בזמן הקינות. והיינו טעמא ע"פ מרן ביו"ד סי' שפ"ח ס"ק ב' דכתב מבעי ליה לאבל ליתובי דעתיה לכווני לביה לתפילין שלא יסיח דעתו מהם, אבל בשעת הספד ובכי לא מנח להו עכ"ל. וזה הטעם דאין מניחים תפילין בשעת הקינות דהו"ל כשעת הספד ובכי דלאו ליתובי דעתיה לכווני בהם.

וזה"ש הרב החב"ב (שכנה"ג או"ח סי' תקנ"ה ס"ק א) דהמנהג הוא להניח בבוקר כבערב אלא שבשעת הקינות מסירין אותם. וכן היה נוהג הר"י אבוהב כדהבאנו לעיל מהרב יחווה דעת.

והרב שמ"ש ומגן (ח"ב סי' ו) העלה דמה שנהגו ללבוש במנחה הוא דעשו פשרה בין הסברות, דבשחרית עשו כדעת האוסרים דדמי ליום א' דאבל, ובמנחה שהוא זמן נחמה שכבר נשרף המקדש ושפך אפו על העצים וכו' ופג תוקף האבילות, ג"כ איכא נחמה בזמן המנחה שיום ט"ב בערב נולד המשיח. וע"פ דבריו יובן דיש איסור מינדא בבוקר ט"ב דהווי כמו יו"א דאבל, אבל במנחה דהוא זמן נחמה שרי להניח.

א"כ מהני ג' טעמים נראה דאין להניח תפילין בשחרית של ט"ב. אם מהיותו כאבילות חדשה, אם מאסמכתא דהשליך משמים ארץ תפארת ישראל, ואם כיוון דהו"ל כשעת הספד ובכי.

והרב שמ"ש ומגן כתב דמרן עצמו ס"ל דבתשעה באב חייבין בתפילין כמ"ש בשולחן (או"ח סי' ל"ח ס' ו) אלא שראה מנהג העולם שלא להניח בשחרית ועשה פשרה שיניחו במנחה כך שלא מצי למיבטל מצות תפילין יום שלם. וכתב על כך הרב שמ"ש ומגן דפשרה זו נכונה היא.

ועוד נתן טעם שבוודאי המה חשו בצער החרבן והגלות נגע לנפשם ולא נראה להם ללבוש התפילין שנקראו אפר. אלא רק אפר תחת פאר. ומעט מעט נתפשט בכל ישראל עד שנעשה מנהג כללי כל העולם. ומרן ראה זה בימיו והעלה אותו על ספרו להלכה סתמית. ואף ואף שמה"ד חייב ללבוש תפילין כמ"ש סי' ל"ח מ"מ מנהג מבטל הלכה אפי' בעיר א' וכ"ש בעולם שלם, ומעתה הרי הוא חזק ואמיץ ואין מי שיכול לשנותו.

אך כפי שכתבנו לעיל פשט מנהג ירושלים כנגד מרן להניח תפילין להניח תפילין בשחרית ט"ב. והוא ע"פ הסוד כמ"ש הרב כף החיים ושם בסוף דבריו הביא טעמו ע"ש.

והרב שמ"ש ומגן העלה דמי שסוד השם ליראיו וחושש לשיטת המקובלים, יניח התפילין בצנעה בביתו או בבית כנסת של החסידים המקובלים. אך אסור לו להניח בפרהסיא. ועוד דמי שאינו מקובל אל לא להחזיק במנהגי המקובלים כיון שהמנהג לא כן, ומה להם היום הזה המר ללמוד ממקובלים לסתור מנהג ישראל תורה.

ובחזון עובדיה (הלכות ומנהגי יום תשעה באב, ס' ד' הערה ג') צווח ככרוכיא על הרב שמ"ש ומגן שביקש לעקור מנהג ירושלים משנים קדמוניות. ושנה ופירש גם בהליכות עולם (ח"ב סדר דברים סי' י"ז) עי"ש. אולם מנהג ארם צובא עד היום הזה הוא דלא כזה ודלא כזה – להתעטף בטלית ולהניח תפילין בבית לפני התפילה ואחר כן לבוא לבית הכנסת. כפי שכתב הרב אברהם עדס בספרו דרך אר"ץ:

קודם בואו לבית כנסת מניח תפילין – ויקרא קריאת שמע כולה, ויחלוץ התפילין (שלחן המלך [סימן קל"ב אות ב'] – וכן כתב ב"סדר תשעה באב" [בעריכת הרב יצחק שחיבר שליט"א] וז"ל בארם צובא נוהגים ביום תשעה באב בבקר לברך ברכות השחר בבית, להתעטף בטלית ותפילין, לומר פרשת קדש לי וכו' וקריאת שמע כולה; ואחר כך חולצין הטלית ותפילין, הולכים לבית הכנסת, ומתפללים בלי טלית ותפילין עכ"ל ... וכן מנהג חלב היום, שרוב הציבור מתפלל בבית עם טלית ותפילין, וחולצים את התפילין והולכים לבית כנסת לקינות וקריאת התורה; ובבית הכנסת – בשחרית אין שום אדם לובש טלית ותפילין; ורק במנחה לובשים כולם טלית ותפילין [גם אלה שכבר הניחו תפילין בבקר – בבית], הרב יצחק טוויל שליט"א, ור' חיים דאיה נ"י).

(דרך אר"ץ, הל' תשעה באב, שחרית, ס' א)

ומנהג זה, יסודתו בהררי קודש מרבותינו וכך העיד רבי יעקב חאגיז על מהר"ם גאלנטי:

הוא (מהר"ם גאלנטי) ז"ל היה נוהג לשום תפילין בבית בלא ברכה וקורא בהם ק"ש ואח"כ מסירן והולך לו לבהכ"נ. ואח"כ מצאתי מנהג זה בכתיבות הקדש להרא"ל ז"ל

(שו"ת הלכות קטנות, ח"ב, סי' קל"ט).

וכך מצאנו שנהג נינו של הרב הלכות קטנות – רבי משה מרדכי מיוחס, שכתב:

... יען אני מתפלל בביתי עד סוף העמידה בתפילין ואני הולך לבה"כ וס' כתובים כדי לקרות איוב וזה היום הלכתי ומצאתי הקהל בברוך שאמר והעזרה שבחצר הפתח שאני יושב היו בחזרת העמידה שמעתי כל החזרה מהעזרה והתחלתי לקראת באיוב כמנהגי...

(ברכות מים, סי' תקנ"ז)

וכן הרב מעשה רקח מזכיר שכך מנהג יחידי סגולה:

וביום תשעה באב שמעתי שיש יחידי סגולה שמניחין התפילין בביתם קודם בואם לבית הכנסת וקורין בהם קריית שמע לבד לחוש למאמר זה שלא יהא נראה

כמעיד עדות שקר וכו' וכן קבלתי אני הצעיר מהרב הגדול אברהם יצחקי ז"ל

הרב ברית כהונה:

תשעה באב נוהגים כמה ת"ח יחידים ללבוש טלית ותפילין בשחרית בביתם ומתפללים בביתם ביחיד כשאר הימים מראשית ברכות השחר עד סוף העמידה, וחולצים הטלית והתפילין והולכים לבה"כ. [...] וזכורני שכן היה נוהג הרב המקובל האלה"י מהר"ם עידאן ז"ל. ונגררו אחריו הרבה ת"ח יחידים. וכן אני נוהג מזה כמה עשרות שנים.

(ברית כהונה, מערכת ט' אות י"א)

הרב נהר מצרים:

פה ראיתי במצרים ביום ט"ב שמאחרים לבוא לבהכנ"ס שלא כדרכם ושאלתי על זה והשיבו כי כל העם כל אחד מתפלל בביתו ומניח תפילין ומתפלל ביחד עד אחר העמידה ובאים לבהכנ"ס ללמוד קינות.

(נהר מצרים הל' ט"ב ס' י"ב)

אולם הרב נהר מצרים דחה בתוקף המנהג עי"ש בלשונו הזהב.

ובחזון עובדיה (תעניות עמוד שס"ו-ש"ע) האריך עוד בפירוט הנוהגים כך.

ובכן ראינו מחלוקת הראשונים בעניין הנחת תפילין בט"ב, ואת פשרת מרן שלא להניח בשחרית אך להניח במנחה. אולם ראינו שבעיה"ק ירושלים פסקו כמנהג הרש"ש ע"פ הסוד והניחו תפילין גם בשחרית, וכך פסק גם הרב עובדיה יוסף (יחווה דעת ח"ב סי' ס"ז, הליכות עולם ח"ב דברים י"ז, חזון עובדיה הלכות ומנהגי יום תשעה באב, ס' ד' הערה ג').

הבאנו את הוראת הרב שמ"ש ומגן למקובלים שיניחו בצנעא בביתם הטו"ת לפני התפילה ויבואו לבית הכנסת להתפלל בלא טו"ת, פסיקה אותה דחה הרב עובדיה מכל וכל.

אולם ראינו שהמנהג להניח תפילין בבית קודם התפילה היה נהוג בקהילות ישראל לא רק למקובלים ונפסק להלכה בספרים רבים, וכך מנהג ארם צובא בזמן הזה כפי שהבאנו.

גם בחזון עובדיה פסק שבקהילות בהן מניחים תפילין כפסק מרן במנחה, טוב שכל אחד יתעטף בציצית ויניח תפילין בביתו קודם תפילת שחרית ויקרא עמהם ק"ש (יחווה דעת שם). וכך יהיה בבחינת תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ירך, כי ירא ה' יצא את כלם.

(מעשה רקח, רבי מסעוד חי רקח, הל' תפילין ומזוזה וס"ת, פ"ד הל' כ"ו).

והגאון רבי אליהו ישראל בחידושו על הטור כתב אף הוא:

וכן נוהגים רבים בתורה להניח תפילין בת"ב אך בהצנע לכת

(כסא אליהו, סי' תקנ"ה, ס"ק א)

ואף גדולי הפוסקים תיעדו בספריהם המנהג, ונביאן להלן:

הרב ישא ברכה:

ואנן בדין נהגינן בא"י תובב"א להניח בט"ב בבקר שתיהן (תפילין דרש"י ותפילין דר"ת) בצנעה בבית וקורים ק"ש ועמידה ואח"כ הולכים לבהכנ"ס ... וכן עיקר.

(בית עובד, דיני מי הם החייבים בתפילין והפטורים, סע' י"ג)

מרן החבי"ף:

וראיתי להרב שו"ג [שלחן גבוה] ז"ל דהעד העיד בנו דבאזמיר מניחין תפילין בבקר כיע"ש ... ויש שקורא ק"ש עם תפילין ויותר טוב להתפלל כל התפלה בטו"ת [בטלית ותפילין] בביתו ואח"כ לילך לבהכנ"ס לשמוע תפלה בצבור.

(רוח חיים, ח"א, או"ח סי' תקנ"ה)

וכ"כ גם במועד לכל חי:

מי שהוא שליח ציבור יניח טלית ותפילין של רש"י ורבנו תם ויקרא קריאת שמע ואחרי כן יסירם וילך לבית הכנסת, ומי שאינו שליח ציבור יתפלל ביחיד בביתו בהצנע עם טלית ותפילין כאורחיה בכל יום בלי שינוי כלל, זולת דאינו אומר תחנונים ויענך ותפלה לדוד.

(מועד לכל חי, סי' י' אות ס')

הרב בן איש חי:

ביום ט"ב יניח ציצית ותפילין רש"י ור"ת בבוקר בביתו, ויקרא ק"ש בלבד, ואח"כ ילך לבית הכנסת להתפלל עם הציבור, ואותם שנוהגים לעשות זאת עד זמן המנחה לאו שפיר עבדי.

(סדר דברים, סעי' כ"ה)